

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده روان‌شناسی
رشته روان‌شناسی اسلامی
پایان‌نامه کارشناسی ارشد

طراحی بسته آموزشی مهارت‌های ارتباطی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و اثربخشی آن بر رضایت زناشویی

استاد راهنما
حجت الاسلام دکتر رضا مهکام

استاد مشاور
حجت الاسلام دکتر محمدرضا جهانگیرزاده

دانش پژوه
سجاد فتحی زاده

بهمن ۱۳۹۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صورت جلسه دفاع

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده روان‌شناسی
رشته روان‌شناسی اسلامی
پایان‌نامه کارشناسی ارشد

طراحی بسته آموزشی مهارت‌های ارتباطی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و اثربخشی آن بر رضایت زناشویی

استاد راهنما
حجت الاسلام دکتر رضا مهکام

استاد مشاور
حجت الاسلام دکتر محمدرضا جهانگیرزاده

دانش پژوه
سجاد فتحی زاده

بهمن ۱۳۹۵

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

بسمه تعالی

حقوق مادی و معنوی پایان نامه

چاپ و انتشار پایان نامه های تحصیلی دانش پژوهان مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت بیانگر بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی مؤسسه است.

این جانب سجاد فتحی زاده دانش پژوه رشته روان شناسی اسلامی مقطع کارشناسی ارشد، متعهد می گردم موارد ذیل را در خصوص حقوق مادی و معنوی پایان نامه ام با موضوع:

طراحی بسته آموزشی مهارت های ارتباطی مبتنی بر آموزه های اسلامی و اثربخشی آن بر رضایت زناشویی

رعایت نمایم و در صورت تخلف از موارد ذیل، کلیه تبعات حقوقی آن بر عهده این جانب خواهد بود:

۱. در صورت اقدام به چاپ پایان نامه، مراتب را قبلاً به صورت کتبی به معاونت پژوهش مؤسسه اطلاع دهم و در صورت تمایل مؤسسه با چاپ پایان نامه به صورت کتاب، اولویت با مؤسسه خواهد بود.
۲. در صورت موافقت معاونت پژوهش با چاپ پایان نامه به صورت کتاب توسط دانش پژوه، در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل چاپ گردد:

«کتاب حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته روان شناسی اسلامی است که در سال ۱۳۹۵ در مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت به راهنمایی حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر رضا مهکام و مشاوره حجت الاسلام و المسلمین آقای محمدرضا جهانگیرزاده از آن دفاع شده است».

۳. به منظور غنی سازی منابع و مآخذ کتابخانه مؤسسه دو نسخه از آن به کتابخانه و دو نسخه نیز جهت بهره برداری به معاونت پژوهش اهدا خواهد شد.

نام و نام خانوادگی دانش پژوه

امضاء

بسمه تعالی

تعمدنامه اصالت پایان نامه

این جانب سجاد فتحی زاده فرزند اصغر متولد ۱۳۵۷/۰۷/۰۱ به شماره شناسنامه ۱۸۱۹ صادره از بناب به شماره دانش پژوهی ۹۱۱۱۴۰۰۳ رشته روان شناسی اسلامی متعهد می شوم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی این جانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگر آن که در این زمینه از آن ها استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است.

این پایان نامه قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط موسسه از اعتبار ساقط خواهد شد.

سجاد فتحی زاده

امضاء

تقديم به

سرور کاینانت و ولی نعمت عالمیان،

آقا امام زمان (عج الله فرجه الشريف)

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس بیکران خدای را که فرصت آموختن و بهره‌گیری از محضر عالمان وارسته و وارثان پیامبرش را بر من ارزانی داشت.

تقدیر و سپاس از استاد فرزانه حجت‌الاسلام دکتر زارعان (دامت برکاته) که زمینه‌ساز پویایی و شکوفایی استعدادهای بالقوه گشته و زمینه رشد و بالندگی پژوهشگران عرصه‌های مختلف علوم انسانی در حوزه‌های علمیه فراهم نمودند.

بر خود لازم می‌دانم از استاد ارجمند جناب آقای دکتر مهکام که در تمامی مراحل تدوین پایان‌نامه مرا از راهنمایی‌های بی‌دریغ خود بهره‌مند ساختند تشکر کنم.

همچنین بر خود لازم می‌دانم از استاد محترم جناب آقای دکتر جهانگیرزاده که با ارائه مشاوره‌های سودمند یاری‌ام نمودند تشکر نمایم.

همچنین استاد گرامی حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر احمدی رئیس محترم دانشکده روان‌شناسی مؤسسه اخلاق و تربیت که همواره هدایتگر ما بوده‌اند تشکر و قدردانی می‌نمایم.

و در نهایت زحمات و دلسوزی‌های مادر و همسر و نیز برادران و دوستانم، قوت قلبی بود در ادامه راه اینجانب.

چکیده

از آنجا که پژوهش‌های انجام شده در زمینه طراحی بسته آموزشی مهارت‌های ارتباطی، بر مبنای آموزه‌های اسلامی، از غنای کافی برخوردار نبوده، پژوهشگر بر آن شد تا متمرکز شود روی اثرات فرهنگی و اسلامی. این پژوهش اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی زوجین، مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، را روی رضایت زناشویی، جهت افزایش رضایتمندی زوجین بررسی می‌کند. روش پژوهش از نوع توصیفی و مبتنی بر همبستگی می‌باشد. ۶۰ نفر زوج دانشجو از دانشگاه قم و مرکز پژوهش‌های اسلامی قم در این پژوهش به سوالات پرسشنامه سنجش رضایت زناشویی اینریچ پاسخ دادند و داده‌ها با استفاده از روش‌های آماری که شامل میانگین، انحراف استاندارد و رگرسیون چندمتغیری بود بررسی شد و یافته‌های زیر به دست آمدند:

۱- رابطه بین آموزش مهارت‌های ارتباطی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و رضایت زناشویی، معنادار و مثبت است.

۲- رابطه بین مولفه‌های مهارت‌های ارتباطی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و رضایت زناشویی، معنادار و مثبت است.

واژگان کلیدی: بسته آموزشی، مهارت‌های ارتباطی، رضایتمندی زناشویی.

فهرست مطالب

۱ فصل اول: کلیات	۱
۱-۱ بیان مسئله	۲
۱-۲ اهمیت و ضرورت پژوهش	۴
۱-۳ سؤال پژوهش	۶
۱-۴ فرضیه پژوهش	۶
۱-۵ متغیرها، مفاهیم و سازه‌های پژوهش	۶
۱-۵-۱ تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیر	۷
۲ فصل دوم: مبانی نظری پژوهش	۹
۲-۱ مقدمه	۱۰
۲-۲ پیشینه	۱۰
۲-۳ خانواده و ازدواج	۱۲
۲-۳-۱ تعریف خانواده	۱۲
۲-۳-۲ طبقه‌بندی خانواده‌ها بر اساس متغیرهای مختلف	۱۴
۲-۳-۳ ازدواج و رابطه زناشویی	۱۸
۲-۴ رضایت زناشویی	۲۵
۲-۴-۱ تعریف رضایتمندی زناشویی	۲۵
۲-۴-۲ تفاوت‌های رفتاری زوج‌های راضی و ناراضی	۲۶
۲-۴-۳ شاخص‌های سلامت یا عدم سلامت رابطه زناشویی	۳۱
۲-۴-۴ عوامل مؤثر بر رضایتمندی زناشویی	۳۷

۳۹	۲-۴-۵ رضایت زناشویی..... فرهنگ و رضایت زناشویی
۴۰	۲-۴-۶ تأثیر دین بر رضایت زناشویی.....
۴۲	۲-۴-۷ تحقیقات داخلی.....
۴۴	۲-۴-۸ بررسی رضایت زناشویی در مراحل مختلف زندگی.....
۴۶	۲-۴-۹ رویکردهای مختلف به مداخلات آموزشی زوجین.....
۵۲	۲-۴-۱۰ ابعاد مداخلات آموزشی زوجین.....
۵۶	۲-۴-۱۱ رضایت زناشویی در اسلام.....
۷۸	۲-۵ تهیه بسته آموزشی.....
۷۸	۲-۵-۱ مهارت‌های ارتباطی.....
۱۰۱	۳ فصل سوم: روش اجرای پژوهش.....
۱۰۲	۳-۱ مقدمه.....
۱۰۲	۳-۲ طرح پژوهش.....
۱۰۲	۳-۲-۱ مرحله مقدماتی با روش «توصیفی - تحلیلی».....
۱۰۲	۳-۲-۲ مرحله میانی.....
۱۰۳	۳-۲-۳ مرحله پایانی جمع‌آوری داده‌ها.....
۱۰۳	۳-۳ جامعه آماری، گروه نمونه و روش نمونه‌گیری.....
۱۰۳	۳-۴ ابزار پژوهش.....
۱۰۶	۳-۵ روش برگزاری جلسات.....
۱۰۶	۳-۵-۱ منابع مورد نیاز.....
۱۰۷	۳-۵-۲ نقش خانواده درمانگر در جلسات آموزش گروهی زوجین.....

۳-۵-۳	برنامه جلسه	۱۰۷
۳-۵-۴	خلاصه مطالب جلسات	۱۰۸
۳-۶	روش تحلیل داده‌ها	۱۱۷
۴	فصل چهارم: یافته‌های پژوهش	۱۱۸
۴-۱	مقدمه	۱۱۹
۴-۲	توصیف داده‌ها	۱۱۹
۴-۲-۱	مشخصات گروه کنترل و آزمایش	۱۱۹
۴-۲-۲	تجزیه و تحلیل یافته‌ها در ارتباط با فرضیه‌های پژوهش	۱۲۲
۴-۲-۳	نتایج جانبی پژوهش	۱۳۶
۵	فصل پنجم: نتیجه‌گیری	۱۳۹
۵-۱	مقدمه	۱۴۰
۵-۲	تفسیر در چارچوب فرضیه‌های پژوهش	۱۴۰
۵-۳	تفسیر نتایج	۱۴۲
۵-۳-۱	تفسیر نتایج پژوهش نسبت به عامل مدیریت رابطه در رضایتمندی	۱۴۴
۵-۳-۲	تفسیر نتایج پژوهش نسبت به عامل تفاهم زوجین در رضایتمندی	۱۴۵
۵-۳-۳	تفسیر نتایج پژوهش نسبت به عامل حل تعارض در رضایتمندی زناشویی	۱۴۶
۵-۳-۴	تفسیر نتایج پژوهش نسبت به عامل مدیریت مالی در رضایتمندی	۱۴۹
۵-۳-۵	تفسیر نتایج پژوهش نسبت به عامل مدیریت روابط جنسی در رضایتمندی	۱۵۱
۵-۳-۶	تفسیر نتایج پژوهش نسبت به عامل مدیریت زوجین در اوقات فراغت در رضایتمندی	۱۵۵
۵-۳-۷	تفسیر نتایج پژوهش نسبت به عامل مسائل شخصی در رضایتمندی	۱۵۷

۵-۳-۸	تفسیر نتایج پژوهش نسبت به عامل صله ارحام در رضایتمندی	۱۶۲
۵-۳-۹	تفسیر نتایج پژوهش نسبت به عامل فرزند پروری در رضایتمندی	۱۶۴
۵-۳-۱۰	تفسیر نتایج پژوهش نسبت به عامل نقش های زناشویی در رضایتمندی	۱۶۵
۵-۴	محدودیت ها و پیشنهادها	۱۶۷
	فهرست منابع	۱۶۹
	پیوست ها	

فهرست جدول ها

جدول ۳-۱	نمونه ای از گام های مهارت آموزی در کارگاه	۱۰۸
جدول ۴-۱	توزیع جنسیتی آزمودنی ها در دو گروه	۱۲۰
جدول ۴-۲	میانگین و انحراف معیار ویژگی های جمعیت شناختی	۱۲۰
جدول ۴-۳	میانگین و انحراف استاندارد دو گروه قبل و بعد از آموزش	۱۲۱
جدول ۴-۴	آزمون کوواریانس برای مقایسه دو گروه در عامل مدیریت رابطه	۱۲۳
جدول ۴-۵	میانگین اصلاح شده پس آزمون در دو گروه	۱۲۴
جدول ۴-۶	آزمون کوواریانس برای مقایسه دو گروه در مسائل مذهبی	۱۲۴
جدول ۴-۷	میانگین اصلاح شده پس آزمون در دو گروه	۱۲۵
جدول ۴-۸	آزمون کوواریانس برای مقایسه دو گروه در عامل حل تعارض	۱۲۵
جدول ۴-۹	میانگین اصلاح شده پس آزمون در دو گروه	۱۲۶
جدول ۴-۱۰	آزمون کوواریانس برای مقایسه دو گروه در مدیریت مالی	۱۲۶
جدول ۴-۱۱	میانگین اصلاح شده پس آزمون در دو گروه	۱۲۷

- جدول ۱۲-۴ آزمون کوواریانس برای مقایسه دو گروه در عامل روابط جنسی ۱۲۷
- جدول ۱۳-۴ میانگین اصلاح شده پس آزمون در دو گروه ۱۲۸
- جدول ۱۴-۴ آزمون کوواریانس، مقایسه دو گروه در عامل اوقات فراغت ۱۲۸
- جدول ۱۵-۴ میانگین اصلاح شده پس آزمون در دو گروه ۱۲۹
- جدول ۱۶-۴ آزمون کوواریانس برای مقایسه دو گروه در مسائل شخصیتی ۱۲۹
- جدول ۱۷-۴ میانگین اصلاح شده پس آزمون در دو گروه ۱۳۰
- جدول ۱۸-۴ آزمون کوواریانس برای مقایسه دو گروه در فرزند پروری ۱۳۰
- جدول ۱۹-۴ میانگین اصلاح شده پس آزمون در دو گروه ۱۳۱
- جدول ۲۰-۴ آزمون کوواریانس برای مقایسه دو گروه در نقش های زناشویی ۱۳۱
- جدول ۲۱-۴ میانگین اصلاح شده پس آزمون در دو گروه ۱۳۲
- جدول ۲۲-۴ آزمون کوواریانس برای مقایسه دو گروه در صله ارحام ۱۳۲
- جدول ۲۳-۴ میانگین اصلاح شده پس آزمون در دو گروه ۱۳۳
- جدول ۲۴-۴ نتایج تحلیل کوواریانس برای مقایسه دو گروه ۱۳۴
- جدول ۲۵-۴ میانگین های اصلاح شده پس آزمون در دو گروه بعد از حذف اثر پیش آزمون ۱۳۵
- جدول ۲۶-۴ همبستگی بین متغیرهای جمعیت شناختی با عوامل رضایت زناشویی (پیش آزمون) در دو گروه ۱۳۶

فصل اول

کلیات

۱-۱ بیان مسئله

زندگی انسان از مراحل و چرخه‌های مختلفی تشکیل شده است که یکی از پیچیده‌ترین و دشوارترین مراحل آن، ازدواج و تشکیل خانواده است. (سایپنگتون، ۱۳۸۴، ص. ۲۵) انسان‌ها انتظار دارند که زندگی مشترک، با خوشبختی و سعادت و رضایت همراه باشد و از لحظه به لحظه زندگی خود لذت ببرند و بدین سبب آنچه از خود ازدواج مهم‌تر به شمار می‌رود موفقیت در ازدواج یا رضایتمندی در بین زوجین است. (Bradbury, Fincham, & Beach, 2000)

با توجه به این مسئله که نارضایتمندی زناشویی و طلاق باعث بروز اختلال‌های جسمانی و روانی زوجین شده (سایپنگتون، ۱۳۸۴، ص. ۲۷) همه این امور انسان را به چاره‌جویی واداشته است.

اولین ابزار میسر برای به حداقل رساندن کج‌فهمی و نارضایتمندی در ازدواج، تبادل پیام است. اگر زن و شوهرها در وضعیت گشوده و بی‌پرده با یکدیگر صحبت کنند، احتمال اینکه یک نفر بدون آگاهی طرف مقابل تغییر کند، وجود نخواهد داشت و طرفین از آنچه دیگری را خشنود یا ناخشنود می‌سازد بیشتر مطلع بوده و اگر همسر او درباره امری ناراحت و ناراضی باشد متوجه این قضیه می‌شود (همان منبع). بک و جونز (۱۹۷۳) دریافتند که ارتباط ضعیف رایج‌ترین مشکل ازدواج‌های پردردسر است (به نقل از همان منبع).

یافته‌های یک پژوهش (جمشیدی، ۱۳۹۰) نشان می‌دهد که بین توانمندسازی همسران و رضایتمندی زناشویی، رابطه مثبت وجود دارد. همچنین یافته‌های این پژوهش نشانگر آن است که میان مؤلفه‌های توانمندسازی و رضایتمندی زناشویی رابطه معنادار وجود دارد.

از آنجایی که دانشمندان امروزه انسان را دین‌دار می‌دانند و بیش از ۹۵ درصد انسان‌ها به وجود خدا اعتقاد دارند (الیاده، ۱۹۸۵؛ نقل از (آذربایجانی، ۱۳۸۰، ص. ۳۵-۷۰) و متون دینی به‌عنوان غنی‌ترین منابع برای خوشبختی انسان‌ها راهکارهای مؤثری را در زمینه رضایتمندی زناشویی ارائه می‌دهند و نیز از آنجایی که دین اسلام جزو مهم و جدایی‌ناپذیر از فرهنگ ایران محسوب می‌شود و حاوی دستورالعمل‌های مناسب برای بهبود زندگی زناشویی است، توجه به تدوین یک برنامه آموزشی منسجم جهت غنی‌سازی زندگی زناشویی با استفاده از مبانی دینی و در نظر گرفتن فرهنگ ایرانی-اسلامی، ضروری به نظر می‌رسد.

از منظر دینی رضایتمندی زناشویی وضعیتی است که در آن زن و شوهر از ازدواج با یکدیگر و باهم بودن احساس طمأنینه و آرامش^۱ داشته باشند (جدیری & جان بزرگی، ساخت و اعتبار یابی مقیاس رضایتمندی زناشویی اسلامی، ۱۳۸۸). جهت رسیدن به رضایتمندی که مطلوب اسلام باشد یکی از رویکردهای پیشگیرانه و آموزشی زوجین، روش آموزش مهارت‌های ارتباطی زوجین است که به علت انعطاف‌پذیری لازم در ساختار خود می‌تواند به‌عنوان روشی کاربردی و موقعیت‌نگر، به صورتی که با نیازهای خاص زوج‌ها هماهنگ شود به کار رود. مهارت‌های ارتباطی توانایی‌هایی هستند که فرد به آن‌ها نیاز دارد تا بتواند هنگامی که پیام‌هایی را به‌گونه‌ای نمادین به شخص دیگر می‌رساند با کفایت عمل کند (برنشتاین & برنشتاین، ۱۳۸۰) و در این تحقیق شامل مهارت‌های کلامی و غیرکلامی: حل تعارض، ابراز وجود، کنترل عواطف و هیجانات، روابط اجتماعی با خانواده و دوستان، گوش دادن فعال، روابط جنسی، آگاهی و شناخت زوج‌ها از خود و مهارت‌های حل مسئله است و با نمره‌ای که آزمودنی‌ها در خرده آزمون‌های مرتبط با این موضوعات در پرسشنامه رضایت زناشویی کسب می‌کنند، سنجیده می‌شود.

برای رسیدن به رضایتمندی زناشویی از طریق آموزش مهارت‌های ارتباطی، طرح‌هایی در ایران و خارج ارائه شده است. محبی کیا (محبی کیا، ۱۳۸۷، ص. ۱۲۰) بعد از اجرای بسته آموزشی مهارت‌های

۱. «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا» (روم: ۳۰: ۲۱).

ارتباطی با رویکرد رفتاری - شناختی، به این نتیجه رسیده که آموزش مهارت‌های ارتباطی با رویکرد رفتاری - شناختی باعث افزایش رضایتمندی می‌گردد. فرح‌بخش و همکاران (فرح‌بخش، اسمعیلی، & رضاپور، ۱۳۹۲) طی یک پژوهش، اثربخشی بسته آموزشی آموزه‌های هستی‌شناسی اسلامی را در رضایتمندی زناشویی اثبات کرده‌اند. تحقیقات (سلیمانیان، بررسی تاثیر تفکرات غیرمنطقی بر نارضایتمندی زناشویی، ۱۳۸۳) هم نشان داده است که الگوهای ارتباطی و میزان ارتباط بین همسران پیش‌بینی کننده رضایتمندی زناشویی، سازگاری زناشویی و آشفستگی زناشویی است.

نتایج به دست آمده نیز مبین این است که آموزش مهارت‌های ارتباطی بر تعارضات زناشویی و ابعاد آن (کاهش همکاری، افزایش واکنش‌های هیجانی، افزایش جلب حمایت فرزندان، افزایش رابطه فردی، کاهش رابطه خانوادگی، کاهش ارتباط مؤثر و تعارضات زناشویی) تأثیر معنادار داشته و آن را کاهش داده است و همچنین آموزش مهارت‌های ارتباطی بر رضایتمندی زناشویی تأثیر معنادار داشته است (صداقت نژاد، ۱۳۹۰).

با وجود تلاش‌های قابل تقدیر پژوهشگران، بسیاری از این پژوهش‌ها خیلی جزئی و منحصر در یک مهارت خاص بوده و یا پژوهش از نوع آموزش فرد محور بجای زوج محور است. و یا نگاه پژوهشگر (عطاری، حسین پور، & راهنمود، ۱۳۸۸) صرفاً بر اساس چهارچوب غربی است و سنت معصومین لحاظ نشده است و در برخی پژوهش‌ها (کریمی، ۱۳۸۸) نیز فقط مبانی مهارت‌های ارتباطی از منابع استخراج شده‌اند و کارآموزشی صورت نگرفته است. در این پژوهش محقق سعی دارد تا در چهارچوب تقسیم‌بندی مهارت‌های ارتباطی معتبر جهانی به آیات و روایات رجوع کند و از روایاتی که در زمینه مهارت‌های ارتباطی وارد شده‌اند در جهت طراحی برنامه آموزشی و افزایش رضایتمندی زناشویی استفاده کند. بدیهی است که در جریان پژوهش ممکن است به معیار و ملاک جدیدی برای مهارت‌های ارتباطی از درون روایات برسیدیم که در چهارچوب کتب غربی موجود نباشد.

۲-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش

از آنجاکه برنامه‌های روان‌شناختی اعم از سنجش و مداخلات، هیچ‌کدام آزاد از فرهنگ نیستند و فرهنگ هر سرزمین با فرهنگ سرزمین‌های دیگر متفاوت است و نه تنها سرزمین ما نیز از این قاعده

مستثنا نیست بلکه مردم ما انس و الفت بسیار نزدیکی با معارف و فرهنگ غنی اسلام دارند (یونسی، صدرالسادات، & شیر، رویکردها در زوج درمانی و کاربرد آن با توجه به فرهنگ اسلامی در ایران، ۱۳۸۲) ولی در مقابل برنامه‌های درمانی معرفی شده که اغلب برگرفته از آثار ترجمه شده است، بر اساس فرهنگ و ویژگی‌های کشورهای غربی است و افزون بر این، وابسته به فرهنگ غربی بودن این برنامه‌ها نه تنها در بسیاری از مراکز درمانی و مشاوره مقاومت‌هایی برای پذیرش آن‌ها برانگیخته است، بلکه در این برنامه‌ها توجهی به دین و مذهب خانواده‌ها نیز نشده است. درحالی‌که تأثیرگذاری نوع و میزان مذهب، در تعامل‌های خانواده و رفتارهای آن‌ها، امری بدیهی و روشن است. در چنین وضعیتی جا دارد که خانواده درمانگران و مشاوران و روان شناسان و سایر دانش‌پژوهان و متخصصان امر، تمام دانش، تجربه و نیروی خود را به‌کارگیرند و روش‌هایی را برای درمان اختلال‌های خانواده و بالا بردن سطح رضایتمندی زوجین، ابداع نمایند تا همسران و خانواده‌ها و به دنبال آن، کل اجتماع را از مشکلات حاصله رهایی دهند و زوجین را به‌سوی تشکیل خانواده‌ای سالم و متعادل رهنمون سازند.

نکته دیگر که از اهمیت بیشتری برخوردار است این است که تابه‌حال برنامه مدون و نظام‌داری که بر اساس آموزه‌های اسلامی ساخته شده باشد، وجود نداشته است و یا اگر هم باشد به‌صورت جزئی است و اهمیت این پژوهش به این دلیل است که با ساختن یک برنامه مبتنی بر مبانی اسلامی، شاید بتوان بیشتر موارد یادشده را پوشش داد؛ بنابراین نیاز به یک برنامه درمانگری برگرفته از آیات و روایات و متناسب با فرهنگ اسلامی مردم کشور ما، کاملاً آشکار است و درنهایت، پس از تدوین چنین برنامه‌ای، اجرا و به آزمایش گذاشتن آن به‌منظور تعیین اعتبار آن، از موارد ضروری به نظر می‌رسد، چراکه در صورت تحصیل اعتبار این بسته درمانی، یک برنامه کاربردی در اختیار مشاوران و درمانگران قرار خواهد گرفت.

هدف کلی این تحقیق طراحی بسته آموزشی است که با آموزش مهارت‌های ارتباطی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی بتواند به افزایش رضایتمندی زناشویی کمک کند؛ بنابراین مسئله اصلی این پژوهش تهیه و اجرا و تعیین میزان اثربخشی تدوین برنامه آموزشی مهارت‌های ارتباطی بر رضایتمندی زناشویی است که این برنامه آموزشی - درمانی متناسب با فرهنگ ایرانی اسلامی ساخته شده است؛ و نوآوری که

در آن صورت گرفته، ساخت برنامه درمانی با استفاده از آیات و روایات است که برای اولین بار به صورت بسته‌ای آموزشی برای مهارت‌آموزی زوجین (اسلامی - روان‌شناختی)، تهیه و تنظیم شده است، این پژوهش گامی در جهت تدوین الگوی سالمی برای آموزش و مداخله‌های درمانی، در سطح مراکز خانواده مشاوره است.

لازم به ذکر است که در این پژوهش بسته آموزشی و ابزار سنجش هر دو اسلامی خواهند بود.

۱-۳ سؤال پژوهش

آیا بسته آموزش مهارت‌های ارتباطی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی برافزایش رضایت زناشویی تأثیر دارد؟

۱-۴ فرضیه پژوهش

بسته آموزشی مهارت‌های ارتباطی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی برافزایش رضایت زناشویی تأثیر دارد.

۱-۵ متغیرها، مفاهیم و سازه‌های پژوهش

متغیرهایی که در این پژوهش موردنظر است عبارتند از:

متغیر مستقل: برنامه آموزش گروهی^۱ (مبتنی بر آیات و روایات).

متغیر وابسته: رضایتمندی زناشویی^۲.

روش پژوهش از نوع شبه آزمایشی خواهد بود که با اجرای پیش آزمودن و پس آزمودن انجام خواهد شد.

۱. این بسته آموزشی توسط محقق تدوین شده است.

۱-۵-۱ تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیر

تعریف مفهومی رضایتمندی زناشویی: از نظر مصلحی رضایتمندی زناشویی عبارت است از برونداد ناشی از مجموعه‌ای از عوامل مانند حل تعارض موفقیت‌آمیز، یا موفقیت در فعالیت‌های مرتبط با شادکامی در فرایند ازدواج (مصلحی، ۱۳۹۲).

تعریف مفهومی رضایتمندی زناشویی در اسلام: از منظر دینی رضایتمندی زناشویی وضعیتی است که در آن زن و شوهر از ازدواج با یکدیگر و باهم بودن احساس طمأنینه و آرامش^۱ داشته باشند (جدیری & جان بزرگی، ساخت و اعتبار یابی مقیاس رضامندی زناشویی اسلامی، ۱۳۸۸).

مهارت‌های ارتباطی: سازمان بهداشت جهانی مهارت‌های ارتباطی را توانایی ابراز ویژگی‌های کلامی و غیرکلامی می‌داند که برای برقرار کردن ارتباط فردی ضروری و نیز متناسب با فرهنگ جامعه و موقعیت فرد است و شامل توانایی در ارتباط کلامی و غیرکلامی، ابراز وجود، غلبه بر خجالت و گوش دادن فعال است (امیرحسینی، ۱۳۸۷، ص. ۳۴). بروکس و هیث (۱۹۸۵) به نقل از هارجی و همکاران، مهارت‌های ارتباطی را توانایی‌هایی می‌دانند که طی آن اطلاعات، معانی و احساسات را از طریق پیام‌های کلامی و غیرکلامی با دیگران در میان می‌گذاریم (هارجی، دیکسون، & ساندر، ۱۳۸۶، ص. ۲۰).

تعریف عملیاتی رضایتمندی زناشویی: در این پژوهش منظور از رضایتمندی زناشویی نمراتی است که افراد در پرسشنامه رضایت زناشویی اینریچ به دست می‌آورند.

تعریف عملیاتی مهارت‌های ارتباطی: در این پژوهش منظور از مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های ده‌گانه است که از طریق بررسی متون دینی و منابع علمی روان‌شناختی به دست آمده است و در قالب طرح و پکیج آموزشی، به آزمودنی‌ها آموزش داده می‌شود و عبارت‌اند از: مدیریت رابطه، مسائل

۱. «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا» (روم: ۳۰: ۲۱).

مذهبی، حل تعارض، مدیریت مالی، روابط جنسی، اوقات فراغت، مسائل شخصیتی، فرزند پروری، نقش‌های زنانجویی، صله ارحام.

فصل دوم

مبانی نظری پژوهش

۲-۱ مقدمه

موضوع طراحی بسته آموزشی مهارت‌های ارتباطی (بر اساس معیارهای اسلامی) و اثربخشی آن با رضایت زناشویی، حاوی چهار مبحث مهم جهت بحث و گفتگو است: الف) خانواده و ازدواج. ب) رضایتمندی زناشویی ج) رضایتمندی زناشویی در منابع دینی. د) بسته‌های آموزشی. از این رو در این فصل به بررسی پیشینه و مبانی نظری این چهار عنوان خواهد شد.

۲-۲ پیشینه

نارضایتمندی زناشویی و طلاق باعث بروز اختلال‌های جسمانی و روانی زوجین شده (سپینگتون، ۱۳۸۴، ص. ۲۵) و می‌تواند موجبات بزه‌کاری فرزندان را فراهم آورد و از جانب خانواده‌های ناسالم، جامعه نیز آسیب خواهد دید، همه این امور متخصصان امور خانواده را به چاره‌جویی واداشته تا در پی کشف مؤلفه‌های رضایتمندی زناشویی باشند؛ و با روش‌های مختلف عوامل نارضایتی را از بین ببرند که یکی از روش‌های سودمند، آموزش همسران می‌باشد (W. Edward Craighead and Charles B. Nemeroff, 2004, p. 967).

امروزه اعتقاد بر این است که در بسیاری از موارد، نارضایتمندی زوجین، به دلایلی قابل‌پیشگیری از قبیل بی‌تجربگی و کمبود اطلاعات زوجین اتفاق می‌افتد که با آموزش به زوجین می‌توان از بروز بسیاری از مشکلات در خانواده پیشگیری کرد (اولسون & اولسون، ۱۳۸۳).

در آموزش خانواده، کارشناسان عوامل مختلفی را برای غنی‌سازی رابطه زناشویی مطرح می‌نمایند. به‌طور مثال رایان (۱۹۸۱) مؤلفه‌هایی چون رضایت از میزان عشق و علاقه، دوستی‌ها، ارضای جنسی،

زمان صرف شده در خانه با بچه‌ها، کمک به همسر در خانه، دوستان همسر و رفتار خویشان و بستگان را به‌عنوان عوامل مهم رضایتمندی محسوب می‌کند (جلیلی، ۱۳۷۵).

همچنین موریس و کارتر (۲۰۰۰) عواملی چون ویژگی‌های شخصیتی، بازخوردها، انتظارات، رابطه جنسی و الگوهای ارتباطی را ازجمله عوامل مؤثر بر رضایتمندی زناشویی می‌دانند (تیرگری، اصغرنژاد فرید، بیان زاده، & عابدین، ۱۳۸۵).

همچنین موسوی در بررسی عوامل مؤثر بر رضایتمندی زناشویی نشان داد که عوامل اقتصادی، مذهبی، آداب و سنن اجتماعی، ارضای عاطفی، ارضای جنسی و تفاهم فکری می‌تواند به رضایتمندی زناشویی بینجامد. (موسوی ر.، ۱۳۷۴)

در راستای تلاش برای بهتر کردن کارکرد زوجین در سیستم خانواده، تلاش‌هایی برای آماده‌سازی/ غنی‌سازی زوجها صورت گرفته است. تلاش‌های السون، در نقطه مقابل اغلب مطالعات مرسوم قرار دارد که تنها به مشکلات می‌پردازند. وی، روی ازدواج‌های توانمند کارکرده و تحلیل تفاوت‌های میان زوج‌های خرسند و ناخرسند را ضروری می‌داند. بر اساس این رویکرد، اکثر نارضایتی‌ها و به تبع آن طلاق، به علت کمبود اطلاعات و مهارت صورت می‌گیرد و با آموزش و توانمندسازی زوجین می‌توان از اختلافات و کشمکش‌ها جلوگیری کرد (اردشیرزاده & جعفری نژاد، ۱۳۸۳، ص. ۱۵).

روش توانمندسازی همسران، از رویکردهای پیشگیرانه و آموزشی زوجین، می‌باشد که به علت انعطاف‌پذیری لازم در ساختار خود می‌تواند به‌عنوان روشی کاربردی و موقعیت نگر، به صورتی که با نیازهای خاص زوجها هماهنگ شود به کار رود (Gottman, Carrere, & Swanson, 1998)، نقل از (شیرالی نیا، ۱۳۸۶).

با در نظر گرفتن قدرت بالای اثرگذاری مذهب و دین در حل مشکلات بین فردی ازجمله زناشویی، همسو با پژوهش‌های انجام‌یافته که حاکی از تأثیر بالای مداخلات روان‌شناختی مبتنی بر فرهنگ دینی می‌باشد، تجربه نشان داده است که در ایران کارآیی بالایی دارد (یونسی، صدرالسادات، & شیر، رویکردها در زوج درمانی و کاربرد آن با توجه به فرهنگ اسلامی در ایران، ۱۳۸۲).

پژوهش حاضر، بر اساس مؤلفه‌های تقویت‌کننده روابط زناشویی (رضایتمندی زناشویی)، در زمینه توانمندسازی کارکردی اسلامی زوجین، برنامه آموزشی تدوین کرده است که یافته‌های پژوهش حاکی از این است که آموزش کاربردی دستورات و رهنمودهای اسلامی در بالا بردن رضایتمندی زناشویی تأثیر مثبتی داشته است بنابراین نتایج این پژوهش با تحقیقات انجام‌شده، همسو می‌باشد.

۲-۳ خانواده و ازدواج

۲-۳-۱ تعریف خانواده

در قانون اساسی ازدواج یک قرارداد تلقی می‌شود و عبارت است از: اتحاد داوطلبانه یک مرد و یک زن برای یک عمر که به گفته پور افکاری (پور افکاری، ۱۳۸۳) معمولاً به معنی سست شدن پیوند با والدین نیز هست و زن و شوهر با مشارکت متقابل یاری بخش و آرامش‌دهنده در زندگی روزهای خوش و بدی در انتظار دارند. از نظر جامعه شناسان خانواده مرکب از گروهی از افراد است که از طریق خون، ازدواج یا فرزندخواندگی به یکدیگر مربوط و منسوب بوده و برای مدتی طولانی و نامشخص باهم زندگی می‌کنند. انواع خانواده عبارت‌اند از: خانواده گسترده، خانواده هسته‌ای، خانواده پدرسالار، خانواده مادر سالار و...

از لحاظ حقوقی خانواده یک نهاد حقوقی است که بر پایه روابط ویژه‌ای میان حداقل یک زن و یک مرد موجودیت می‌یابد.^۱

در تعریف خانواده دو قید وجود دارد:

(۱) وجود حداقل یک زن و یک مرد.

(۲) وجود زن و مرد شرط حدوث است، نه شرط بقاء.

۱. بخش قوانین، مقررات و نوشته‌های تحلیلی حقوقی از پایگاه عام حقوق ایران، زیر مجموعه شبکه حقوق

بنابراین تعریف، چهار ویژگی خانواده عبارت‌اند از:

(۱) وجود ارتباط ویژه بین زن و مرد

زن و مرد باید باهم ارتباط ویژه‌ای داشته باشند که به آن زوجیت و پیوند زناشویی اطلاق می‌شود. البته هر نوع رابطه‌ای میان زن و مرد، رابط خانوادگی محسوب نمی‌شود؛ به عبارت دیگر حتی رابطه زوجیت نیز باید بر اساس قوانین موجود در جامعه باشد؛ بنابراین چنانچه رابطه نامشروعی بین زن و مرد باشد یا پیوند زناشویی برخلاف قانون رایج جامعه باشد، ویژگی اول، یعنی ارتباط ویژه، تحقق پیدا نکرده، پس خانواده هم وجود نخواهد داشت.

(۲) وجود حداقل دو نفر

خانواده باید متشکل از حداقل دو نفر باشد و یک نفر خانواده محسوب نمی‌شود. یک نفر نمی‌تواند هم‌زمان عضو دو خانواده به شمار آید.

(۳) خانواده یک نهاد حقوقی است

یعنی فرزندان و والدین در برابر هم تعهدات و تکالیفی دارند که قطعاً تابع مقررات خاصی خواهد بود.

(۴) وجود زن و مرد شرط حدوث است نه شرط بقاء

بدین معنا که برای ایجاد خانواده، زن و مرد لازم است اما چنانچه هر دو یا یکی از آنها از دنیا رفت، خانواده به شکل خود باقی است و فرزندان یک خانواده را تشکیل می‌دهند.

خانواده دو ویژگی عمده دارد

(۱) قدمت

قدیمی‌ترین نهاد اجتماعی، خانواده است.

۲) همگانی بودن

هر کس که در نهاد خانواده به دنیا می‌آید عضو آن نهاد بوده و ممکن است در اثنای زندگی، خانواده جدیدی را تشکیل دهد؛ اما ارتباط وی با خانواده قبلی قطع نشده و خانواده گسترش می‌یابد به‌ویژه این‌که در اسلام، هر مرد تا پایان عمر، خانواده را با خود به دنبال می‌کشد.

۲-۳-۲ طبقه‌بندی خانواده‌ها بر اساس متغیرهای مختلف

پژوهشگران و درمانگران خانواده، خانواده‌ها را حداقل بر اساس پنج متغیر مهم طبقه‌بندی کرده‌اند. این متغیرها، ویژگی‌های مهم متفاوتی را در خانواده مشخص می‌کنند. بررسی آن‌ها، نقش مهمی در شناخت و تشخیص وضعیت یک خانواده دارد. طبقه‌بندی‌های زیر، شامل انواع کنش‌ورانه^۱ و نارساکنش‌ورانه^۲ خانواده می‌شوند.

۲-۳-۲-۱ طبقه‌بندی بر اساس توزیع^۳ و کاربرد قدرت

توزیع و کاربرد قدرت یک متغیر مهم در شکل‌گیری انواع خانواده‌هاست. جکسون و کرامر هر یک طبقه‌بندی جداگانه‌ای، مبتنی بر قدرت از خانواده ارائه کرده‌اند. از دیدگاه جکسون، اقسام خانواده عبارت‌اند از خانواده متقارن^۴، خانواده مکمل^۵ و خانواده متناظر^۶ (جکسون و لدرر، ۱۹۶۸؛ به نقل از (حیدری، ۱۳۸۷) و از دیدگاه کرامر، اقسام خانواده عبارت‌اند از: خانواده کاملاً رضامند-کاملاً نارضامند^۷، خانواده جبهه متحد^۸ و خانواده متعارض^۹ (کرامر، ۱۹۸۰؛ به نقل از همان منبع).

خانواده متقارن: خانواده‌ای است که در آن، همسران لازم است در عمل به هم نشان دهند که: «من به اندازه تو خوب هستم» (جکسون و لدرر، ۱۹۶۸؛ به نقل از همان منبع). این زن و شوهر مدام در

1 - Functional

2 - Dysfunctional

3 - Distribution

4 - Symmetrical

5 - Complementary

6 - Parallel

7 - Over adequate- Under adequate

8 - United- Front

9 - Conflictual

جنگ و نزاع می‌باشند. هر یک از آن‌ها به دنبال کسب قدرت و کنترل مساوی است. آن‌ها در حال رقابت و نه همکاری با یکدیگرند. این الگو، بسیار شبیه الگویی است که کرامر، خانواده متعارض می‌نامد که در آن، تعارض و اختلاف، مدام در جریان می‌باشد. معمولاً اجتناب از رابطه دوستانه غایت کشمکش‌های مداوم است. هرچند که ممکن است هر یک از همسران در زبان آرزوی نزدیکی به هم و برقراری رابطه دوستانه را داشته باشند. در این خانواده‌ها والدین غالباً کودکان را از طریق گزینش شخص یا اشخاص موردعلاقه، در نزاع درگیر می‌کنند. برخی از والدین، به دلیل شباهت زیاد یکی از فرزندان به همسر مورد نزاع، در مشاجرات به او پيله می‌کنند (این امر، اصطلاحاً سپر بلا کردن کودک^۱ نامیده می‌شود). در خانواده‌های دچار اختلاف شدید، کودکان پیوسته مشکلات مهمی از خود بروز می‌دهند.

خانواده مکمل: خانواده‌ای است که در آن، «یکی از همسران مسئول است و دیگران از او اطاعت می‌نمایند» (جکسون و لدرر، ۱۹۶۸؛ به نقل از همان منبع). این مکمل بودن ممکن است بر اساس عرصه‌های شایستگی و مسئولیت تقسیم شود و نیز می‌تواند تعاملات مربوط به همسران را مشخص نماید. کرامر این سنخ خانواده را تحت عنوان خانواده کاملاً رضامند - کاملاً نارضامند توصیف می‌کند. همسر کاملاً رضامند، فردی باکفایت، بااحساس مسئولیت بسیار و توانا می‌باشد، درحالی‌که همسر نارضامند، همواره فردی بی‌کفایت به نظر می‌رسد. کودکان در این خانواده‌ها اغلب با والدی همانندسازی می‌کنند که بیشتر باکفایت به نظر می‌آید و با والد نارضامند همدردی می‌کنند. هرازگاهی والد نارضامند از این ویژگی به‌عنوان یک ابزار قدرت چشمگیر در جلب همدردی و کمک استفاده می‌کند. هنگامی‌که همسر نارضامند شروع به رشد و نشان دادن کفایت بیشتر خود می‌کند، همسر کاملاً رضامند اغلب از هم فرومی‌پاشد و ناگهان به‌صورت نارضامند درمی‌آید. این امر غالباً در خانواده‌های سنتی، هنگامی‌که زن پس از بزرگ شدن بچه‌ها، شروع به کار می‌کند روی می‌دهد.

سنخ سوم خانواده از نظر جکسون، خانواده متناظر است. در این نوع خانواده‌ها، والدین در پاسخ به مقتضیات موقعیت‌های مختلف، به‌طور متناوب روابط متقارن و مکمل را به کار می‌برند. انعطاف‌پذیری